

ВПЛИВ ХУДОЖНЬОЇ ПРАЦІ НА ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ

*Ніна Тверезовська, доктор педагогічних наук, професор,
завідувач лабораторії інноваційно-інформаційних систем і технологій
та дистанційного навчання
Інституту професійно-технічної освіти АПН України*

ВПЛИВ ХУДОЖНЬОЇ ПРАЦІ НА ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ

У статті досліджується проблема трудового навчання, творчої діяльності в цілому (художньої, технічної, літературної тощо), які дозволяють прослідкувати за процесом формування творчого ставлення школярів до праці. Саме заняття художніми промислами (при створенні певних педагогічних умов) сприяють успішному розвитку творчих здібностей.

Постановка проблеми. Художні ремесла – це не тільки духовне надбання народу, але й важливий компонент національної культури. Ручна художня праця, започаткована в домашніх ремеслах, також є складовою духовної спадщини народу, оскільки стала джерелом декоративно-ужиткового мистецтва й основою народної педагогіки. Навчання художнім ремеслам виховувало поважне ставлення до праці та формувало моральні якості особистості, зокрема працелюбність, повагу до людей праці, відповідальне ставлення до неї, естетичні смаки, що вважалося не менш цінним, ніж формування професійних умінь.

Мета статті – розкрити вплив художньої праці на формування творчих здібностей та інтелектуальний розвиток особистості.

Виклад основного матеріалу. Організація занять різними видами народних художніх промислів у загальноосвітній школі, на жаль, довгі роки мала досить обмежене застосування. Проте досить відомі психологи (В.М. Бехтерев, Л.С.Виготський, Г.С.Коспюк, С.Л.Рубінштейн та ін.) стверджують, що художньо-трудова діяльність – це створення матеріальних духовних цінностей образотворчими, конструктивними і декоративними засобами. Заняття художніми ремеслами значною мірою відповідають потребам сьогодення і можливостям студентів. У процесі їх організації враховується зв'язок сфер художнього мислення і форм художньої діяльності. Саме заняття художніми промислами (при створенні певних педагогічних умов) сприяють успішному розвитку творчих здібностей.

За твердженням С.Л. Рубінштейна, здібності в процесі навчання не тільки формуються, але й виявляються [7]. Розглядаючи працю винахідника, він наголошував, що будь-яка винахідницька робота

– це інтелектуальна діяльність, але і творча робота винахідника, пов'язана з ручною працею. Зв'язок ручної праці школяра з його інтелектуальним розвитком також аксіоматичний, оскільки користуючись одним інструментом, він готує себе до володіння іншим. Але розвиток інтелекту може проходити тільки в процесі праці. “Творчою є будь-яка діяльність, що створює нове, оригінальне” [8]. Сприймання світу не тільки відображається у процесі художньої діяльності, але й у процесі інтелектуальної діяльності, зокрема, в ході уявлень людини. Уява досить тісно пов'язана з творчою діяльністю і фантазією людини.

У декоративно-ужиткових виробках знаходить відображення фантазія людини. Так, при розробці композиції нового виробу, орнаменту для його оздоблення, студент отримує можливість фантазувати, створювати новий орнамент, кольорову гаму з врахуванням всіх йому притаманних якостей. З динамікою мислення пов'язане й емоційне відчуття, яке розкриває ставлення людини до світу, діяльності, сприймання краси, гармонії, кольорів та ін.

У своїх дослідженнях С.Л. Рубінштейн звертав увагу на те, що “... людина є особистістю в силу того, що свідомо визначає своє ставлення до оточення” [7, 131]. Творчість має свій прояв у будь-якій сфері діяльності, є результатом творчого ставлення особистості до намічених завдань та їх виконання.

Розвиток особистості у взаємодії з соціумом конкретизує наше розуміння загальної сутності людини, поглиблюючи при цьому знання джерел формування духовного світу особистості, умови і мотивацію її діяльності. В.М. Бехтерев неодноразово відзначав, що для будь-якої творчості необхідний той або інший ступінь обдарованості і відповідне виховання, які

ВПЛИВ ХУДОЖНЬОЇ ПРАЦІ НА ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ

створюють відповідні навички в праці; останні розвивають нахил у бік природних задатків, завдяки чому виникає майже непереборне прагнення і потяг до творчості, безпосереднім визначенням її завдань є середовище, що оточує нас у формі даної природи, матеріальної і соціальної обстановки [1].

Л.С. Виготський встановив зв'язок творчості людини з її потребами, вважаючи, що великий винахідник, той же геній, є завжди рослиною свого часу, свого середовища. Його творчість виходить з тих потреб, які створені для нього і опираються на їх можливості, які знову існують поза ними [2]. Його дослідження також підтвердили, що творчість тісно пов'язана з уявою. Там, де зберігається хоч незначна частина творчого життя, має місце уява. Діяльність уяви в підлітковому віці майже закінчується і зменшується потяг до фантазій, тому що формується свій власний інтимний світ.

Підлітковий вік, початок інтенсивного формування інтелекту, моральних устоїв і ідеалів. Формується система оцінки суджень, проявляються здібності до складного синтетичного мислення, пам'ять і увага поступово набувають характеру організованих процесів. У підлітковому віці поступово зменшується об'єм уваги, її переключення з одного виду діяльності на інший (В.А. Крутецький). Важливою особливістю даного віку є підвищена здібність до абстрактної уваги, до формування активного, самостійного і творчого мислення. Тому в цей віковий період необхідно стимулювати самостійне і творче мислення підлітків.

Численні дослідження проблеми трудового навчання, творчої діяльності в цілому (художньої, технічної, літературної тощо) дозволяють прослідкувати за процесом формування творчого ставлення школярів до праці.

Діяльність дитини – це її спосіб існування і розвитку, формування особистості, всіх притаманних їй якостей. Творче ставлення до праці є однією з головних характеристик школяра. Розвиток художніх здібностей має важливе значення для естетичного сприймання. Художній досвід, набутий в процесі художньої ручної праці, допомагає краще усвідомити глибину краси народного декоративно-прикладного мистецтва, а заняття ним змушує вдумливо і уважно його сприймати. Наявність навичок розумової праці, старанності, систематичності, уважності допомагають успішному формуванню художніх здібностей та розвитку інтелекту в художньо-трудовій діяльності.

Краса праці може бути відчута дітьми. Проте потяг до краси виступає не тільки як бажання

естетичної насолоди, але як спрямованість до виготовлення виробу високої якості і краси. Існує аксіоматичне положення, що праця тісно пов'язана з естетичним вихованням, духовним збагаченням особистості.

Л.Д. Ронделі зазначав, що дитяча творчість, як і народне мистецтво, є проявом емоційної сфери особистості [6]. Чим міцніші емоції, тим яскравіше почуття, яке відчуває дитина. Художній твір має риси чарівності, казкові, поетичні, романтичні. У процесі художньої обробки матеріалів відпрацьовується точність, витримка, охайність, координація рухів, розвивається інтелект. У роботах учнів знаходиться своє відображення їхньої настроїв, почуття, здивування, захоплення.

Значення ручної праці полягає ще й у тому, що вона тісно пов'язана з процесами естетичного та трудового виховання. Значні зміни в підлітковому віці проходять в естетичних почуттях. Естетичне виховання спрямоване не тільки на формування у школярів естетичного смаку, почуттів і емоційного ставлення до навколишнього середовища, але й активує думку, сприяє розвитку творчих здібностей.

Л.В. Оршанський зауважує, що “головним критерієм успішності трудового виховання є трудова вихованість, виражена в стійкій готовності школярів до соціально і психологічно мотивованої творчої художньо-трудової діяльності, спрямованої на створення естетичного удосконаленого суспільно цінного продукту” [5, 40]. Для усвідомлення важливості художньої ручної праці, недостатньо сформувані одні тільки мотиви, важливо розвинути стійку зацікавленість до певного виду праці. Необхідне чітке керування процесом розвитку у школярів мотиваційної сфери.

Основне положення, що розкриває зміст художньо-трудової діяльності, пов'язане з необхідністю введення мистецтва в побут (не тільки святковий, незвичайний, а й повсякденний трудовий побут). У школах також потрібен зв'язок ручної праці, що здійснюється в шкільних майстернях, з предметами образотворчого мистецтва. У школярів поступово складається розуміння того, що трудове навчання приносить естетичну насолоду, створює приємні емоції. Саме тому важливим “резервом” удосконалення трудової підготовки школярів є вивчення ними різних видів декоративно-ужиткового мистецтва.

У роботі “Ручна праця в загальноосвітній школі” К.Ю. Цируль підкреслює, що “людина істота не тільки розумна, розсудлива, але і більшою мірою діюча і обдарована волею” [9, 17]. Дослідник проблем організаційної ручної праці зауважує, що “праця виховує не тоді, коли дитина виконує певні рухи, а коли спрямовує свої рухи на

ВПЛИВ ХУДОЖНЬОЇ ПРАЦІ НА ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ

втілення ідеалу прекрасного виконання” [9, 69]. Для розвитку інтелекту школяра необхідно створити такі умови, щоб він зрозумів: що не робить людина, все має свою форму, колір, композицію, лінію, довершеність. Головним завданням ручної художньої праці є те, що студентів педагог повинен навчити не тільки відповідально ставитись до праці, але й виховати естетичні почуття, сформувані смак.

Ручна художня праця носить індивідуальний характер. Відомо, що творчий процес завжди має дві стадії: до першої відносять формування художнього задуму; до другої – робота над виконанням художнього виробу. Під час роботи безпосередньо над виробом виникають нові ідеї, які втілюються у виготовлення виробу. Під час творчої роботи над виробом успішно розвиваються певні здібності. У своїх дослідженнях Г.С.Костюк наголошує: “Здібності належать до основних властивостей, що характеризують людину, як суспільну істоту” [4, 307]. До основних компонентів здібностей Г.С.Костюк відніс спостережливість, розвинуту пам’ять і мислення в цілому. Але він звертає увагу на те, що “здібності неможливо розвивати без їх мотивації і без виховання любові до праці. Структура здібностей пов’язана з уявою або фантазією, яка необхідна в усіх галузях праці і навчання” [4, 321].

Проте, як зауважив Л.Д. Ронделі, ручна художня праця веде не тільки до забезпечення суспільства, не тільки до розвитку певних вмій та навичок, а перш за все формує й удосконалює особистість, спонукає її до творчої, інтелектуальної, активної трудової діяльності. Досліджуючи вплив декоративно-ужиткового мистецтва на особистість, він писав: “Дійсна дитяча творчість не обходиться без підказок дорослих. У дитини теж пам’ять в пальцях” [6, 19]. У шкільні роки дитина набуває досвіду в процесі практичної діяльності. Вона відкриває для себе все нове, сприймання її загострене, ще не притулена здібність дивувались навколишньому світу.

Процес створення декоративно-ужиткового виробу починається від сприймання зразків і продовжується в роботі над ескізами, кресленням, малюнками. Тому ручна художня праця – це процес цілеспрямованої дії на інтелектуальні здібності учня, яка включає його в творчу діяльність, що стимулює формування стійкого інтересу до праці; формує естетичне розуміння навколишнього середовища; надає можливість набуття спеціальних художніх вмій та навичок; розвиває особистісні якості.

Ручна художня праця є однією з провідних ланок розвитку підлітків, бо формується творче ставлення

до праці, розвиваються інтелектуальні здібності. С.Л. Рубінштейн звертає увагу на те, що у будь-якій праці, в тому числі і розумовій, беруть участь ті чи інші рухи (наприклад, рух “руки, що пише”, який необхідний для написання книги) [8, 219].

Головними критеріями художньої ручної праці є трудова вихованість, розвиток інтелектуальних здібностей, розвиток і набуття практичного досвіду, розвиток мотиваційної сфери, формування стійкого інтересу до праці.

К.Ю. Цируль стверджує, що дитячі роки охоплені постійним бажанням діяльності і творчості [9, 3]. Саме тому необхідно з дитячих років розвивати ту або іншу здібність особистості, розвивати як дитячий розум, так і фізичну силу, приділяти увагу розвитку характеру, сили волі. “Навчання ручній праці допомагає загальному розвитку тим, що вимагає руху тіла, діяльності м’язів і тим самим сприятливо діє на здоров’я дитини” [9, 4].

Вплив художньої ручної праці на учня має настільки велике значення для всебічного його розвитку, що не викликає сумніву об’єктивна і суб’єктивна необхідність найсерйознішої уваги сучасних педагогів до розглянутої проблеми.

У системі естетичного, художнього, трудового виховання важливе місце належить народному декоративно-ужитковому мистецтву, яке вводить у світ людини з перших її днів і супроводжує все життя. Перші іграшки, колискові пісні, казки, легенди, найпростіші рухи в танці вводять дитину до чарівного світу народної творчості. Дитячі малюнки “повторюють” багатовіковий цикл накопичення декоративно-зображувального фону народного мистецтва: починаючи від найпростішої лінії – до умовного зображення зірки, квітки, птаха, риби, звіра і далі – до конкретних предметів та людської постаї.

Народне декоративно-ужиткове мистецтво в силу своєї специфіки покликане внести в життя момент гри, прикрасити, розважити, формувати світогляд через ті естетичні почуття, які народжуються в людей від практичного користування справді художніми речами, від споглядання їх як частини природи і навколишньої реальної дійсності. Тому воно є найважливішим компонентом і етапом у вихованні естетичних смаків і формуванні внутрішнього світу дитини. Крім того, народна образність синтезує в собі духовну і матеріальну творчість як цілісну і нерозривну, яка склалася історично і вивірена віками.

Світ декоративних образів, яскравих кольорів, простих і доступних форм творів народного мистецтва захоплює людей, викликає насолоду, одухотворює їх, підносить до стану натхнення, створюючи тим самим психологічний комфорт.

ВПЛИВ ХУДОЖНЬОЇ ПРАЦІ НА ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ

Це перший крок до “діалогу” з красою. Подальше глибоке спілкування зі світом прекрасного активізує людські емоції, викликає до життя творчу уяву, стимулює фантазію, пробуджує художнє відчуття, формує елементи образного мислення. Нагромаджений емоційний досвід пробуджує в дитині художника з високою культурою і гамою відчуттів, веде до вдосконалення інтелекту.

Крім морально-виховних можливостей, краса творів цього виду мистецтва має творчо-спонукальну здатність, що є важливою рисою у вихованні гармонійної особистості. Краса викликає бажання творити, додержуватись законів її буття у всіх сферах людської діяльності. Естетичне ставлення, як відомо, виникло на базі предметно-практичної діяльності людини як її духовне начало. Тут важливо підкреслити, що специфічною рисою декоративно-ужиткового мистецтва є розуміння людьми краси речей не в їх оздобленні, а, головним чином, того творчого процесу, у результаті якого вийняли той чи інший художній твір.

Формування людини в праці, творчій діяльності – основоположна теза, з якої виходять при вивченні народного мистецтва і такого поняття, як рукотворність – у формуванні гармонійної особистості майбутнього. Через творчу працю, яка дає максимальну можливість розкрити всі сторони людської натури, йдуть найактивніші процеси матеріалізації людського духу, самовияву і самоствердження дитини. Уроки творчості у галузі декоративно-ужиткового мистецтва підтверджують крилату формулу “труд переростає у красу”. У цьому плані вони стимулюють творчий потенціал особистості, розвивають у ній творче ставлення до праці як першої життєвої необхідності у будь-якій діяльності. Трудові процеси, які лежать в основі традиційної майстерності, викликають до дії продуктивну уяву, фантазію, без яких не існує емоційної культури, формують цінні риси характеру: почуття власної гідності, наполегливість у подоланні труднощів, цілеспрямованість, вміння пізнавати явища життя у всіх його складнощах і суперечностях.

Важливо підкреслити ще один аспект цього питання. Декоративно-ужиткове мистецтво завжди розвивалось у тісному зв’язку з природою, яка була і базою сировини, і світом художніх праобразів, тем тощо. Таке спілкування завжди породжувало бережливе й економне ставлення до матеріалу і тих художніх цінностей, якими природа його наділила. Велику виховну роль відіграє цей вид мистецтва у розв’язанні одного з проблемних питань сучасності – “людина і річ”: художній смак

і коло речей, якими людина оточує своє предметне середовище і які є виразниками її інтересів. Вирішальною особливістю творів народного мистецтва є їх невіддільність від щоденного практичного життя. Входячи в побут, вони проєктують цю свою рису на доцільність нашого відбору речей, які у подальшому будуть “виховувати” і нас самих.

Таким чином, активне засвоєння спадщини народного декоративно-ужиткового мистецтва як своєрідної форми художньо-трудової творчої діяльності, має важливе значення у вихованні людини майбутнього. Народне мистецтво перебуває нині в колі найголовніших взаємозв’язків культурного процесу: колективного, індивідуального та національного, котрі, в свою чергу, генерують і збагачують можливості виховних функцій мистецтва у формуванні особистості на новому історичному етапі розвитку Української держави.

Одним із принципів народного мистецтва справедливо вважається колективність. “Твори колективної творчості становлять суспільну цінність та інтерес не в силу індивідуальної неповторності, а навпаки, тому що в них синтезувалися і набули виразу думки, почуття і настрої багатьох людей”, – знаходимо в “Естетиці фольклору” [3, 166]. Показово, що мажорний тон народного мистецтва зумовлений саме його колективним характером. Спільне розв’язання творчих і технологічних питань, передача майстерності від одного покоління до іншого, система творення образів, естетичних уявлень тощо утверджувало у певних суспільних груп віру в цінність їхньої праці, породжувало оптимізм поглядів на життя.

Згуртовуюча функція народного мистецтва неоціненна. Однак вона полягає не в тому, щоб сформувати якийсь усереднений, однорідний смак, а, навпаки, – в стимулюванні розвитку індивідуального на основі існуючого суспільно-історичного досвіду. Саме тому масовість народного мистецтва розглядається не як самоціль, а як можливість охопити його впливом якомога більше членів суспільства, розбудити в них творчу активність, творчу індивідуальність. Це розширює діапазон можливого впливу народного мистецтва на формування світогляду особистості.

З питанням колективного та індивідуального в народному мистецтві тісно пов’язане питання традицій та новаторства. Колективні засади народного мистецтва в ході своєї еволюції сформували ядро народної творчості – традицію. Вона дисциплінує наші смаки, формує кодекс народної етики і естетики, передає з минулого в майбутнє установлені століттями форми, ідеї, образи теми і саме цим акцентує розуміння

НОВІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НА УРОКАХ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

стабільності світу, стабільності всього кращого в людині. Разом з тим традиція ніколи не сприймалась як догма чи канон. Традиція ніяким чином не заперечує розвиток, а, навпаки, диктує потребу постійного оновлення, розширення, поглиблення. Тому традиційне мистецтво народу постійно супроводжують новації та новаторство.

Причетність до часу, відповідальність за нього – одна із суспільно вагомих рис, котра визначатиме рівень особистості майбутнього. Традиції народного мистецтва вчать наших сучасників уважно, аналітично ставитися до питань новаторства: у лоно народного мистецтва, власне, як і у всі види діяльності, не повинно потрапити випадкове, епізодичне. У цьому плані слід рівнятися на еталонні зразки, вивірені найпринциповішим суддею – часом і смаком попередніх поколінь; справжнє новаторство в народному мистецтві слід розуміти як таке, що в недалекому майбутньому перейде у ранг традиції.

У цій спробі визначити місце та роль народного мистецтва у вихованні гармонійно розвиненої особистості майбутнього, певна річ, накреслені лише деякі вихідні положення.

Висновок. Таким чином, при спеціальному і систематичному вивченні народне декоративно-ужиткове мистецтво розгалужується на складний та багатоаспектний комплекс досліджень, що

постає на часі як проблема важливої суспільної ваги і значущості.

1. Бехтерев В.М. *Творчество с точки зрения рефлексологии* // В кн. С.О.Грунберг. *Гений и творчество*. – Л., 1924.

2. Выготский Л.С. *Психология искусства*. – М., 1968.

3. *Героїчний епос українського народу: Хрестоматія*. – К.: Либідь, 1993. – 431 с.

4. Костюк Г.С. *Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості*. – К.: Радянська школа, 1989. – 607 с.

5. Оршанский Л.В. *Трудовое воспитание подростков в процессе внеурочных занятий народными промыслами: Дисс. ... канд. пед. наук*. – К., 1991. – 179 с.

6. Рондели Л.Д. *Народное декоративно-прикладное искусство*. – М.: Просвещение, 1984. – 144 с.

7. Рубинштейн С.Л. *Основы общей психологии*. – М.: Учпедгиз, 1946. – 704 с.

8. Рубинштейн С.Л. *Бытие и сознание*. – М., 1967.

9. Цируль К.Ю. *Ручной труд в общеобразовательной школе*. – С. – Пб: *Издание картографического заведения А.Ильина, 1894*. – 258 с.

Роман Гуревич, доктор педагогічних наук, професор,

директор Інституту перспективних технологій, економіки і фундаментальних наук
Вінницького державного педагогічного університету
ім. М. Коцюбинського

НОВІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НА УРОКАХ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

У статті йде мова про застосування комп'ютерних технологій у процесі трудового навчання. Розглянуті можливості сучасних інформаційних технологій, заснованих на базі комп'ютерної техніки, переваги та недоліки використання комп'ютерів у навчанні. Наведені конкретні приклади використання комп'ютерів на уроках трудового навчання.

Постановка проблеми. Диво ХХ століття – комп'ютери, завдяки своїм унікальним можливостям, все частіше використовуються у різних галузях людської діяльності. Тут не може бути осторонь і навчально-виховний процес у закладах освіти різних типів і рівнів акредитації. Нині елементарна комп'ютерна грамотність – складова частина професійної підготовки фахівців у будь-якій галузі господарства країни. Водночас можливості інформаційно-комунікаційних (ІКТ) технологій роблять комп'ютер також привабливим

засобом реалізації самого процесу навчання. У багатьох країнах світу ІКТ навчання застосовуються вже давно, і набутий ними досвід надає можливість не тільки з різних точок зору оцінити їхні позитивні якості, а й виявити негативні, а також супутні проблеми та ефекти.

Ерою відродження комп'ютерного навчання (нагадаємо, що перші ЕОМ, які з'явилися понад 60 років тому, через значні розміри, високу вартість, відсутність навчальних програм і т.ін. застосовувались практично лише з метою